

A rejtett gazdaság nagysága és jellemzői

Belyó Pál
PhD, az ECOSTAT
Kormányzati Gazdaság-
és Társadalomstratégiai Kutató
Intézet igazgatója
E-mail: pal.belyo@ecostat.hu

A tanulmány a ECOSTAT Gazdaságelemző és Informatikai Intézet tíz évvel ezelőtt megkezdett kutatásainak összefoglaló eredményeit tartalmazza. (A kutatásokhoz segítséget nyújtott az OTKA I-032637 sz. „A rejtett gazdaság alakulásának gazdaságpolitikai befolyásolhatósága, átfogó, komplex számszerűsítése és prognosztizálhatósága) támogatása. Két körben végeztek empirikus vizsgálatokat. 2001-től a lakosság körében gyűjtöttek információkat (ennek eredményei az Időszaki Közlemények sorozat 19. kötetében jelentek meg), majd a vállalkozások körében vizsgálták a rejtett gazdaságról alkotott véleményeket, ismereteket. (Ennek eredményei a Kutatási jelentések 21. számában láttak napvilágot.) Mintegy félévtizeddel később megismételték a vizsgálatot, eredményeit (2007 májusában) a „Rejtett gazdaság a vállalkozások és a lakosság körében” című kötetben – ECOSTAT, Időszaki közlemények XXVI. számában – közzölték. Ezúttal áttekintést kívánunk adni ez utóbbi vizsgálat eredményeiről.

TÁRGYSZÓ:
Rejtett gazdaság. Informális gazdaság. Feketegazdaság.

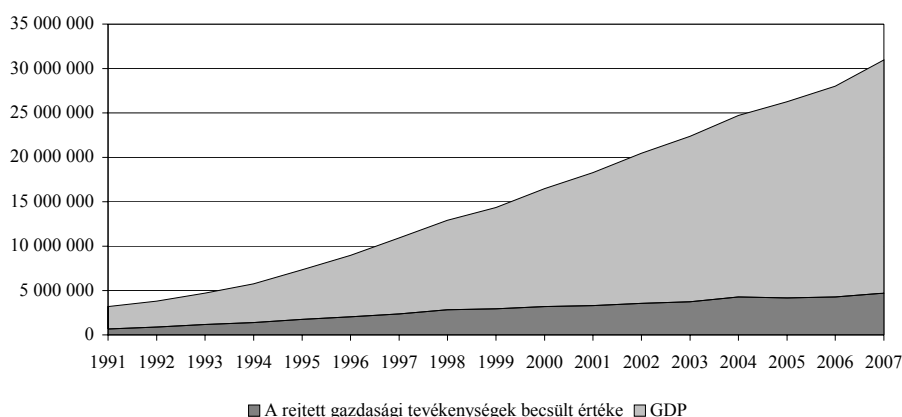
A nemzetgazdaságok termelő tevékenységének számottevő része a rejtett gazdaságban realizálódik, mérete és aránya nagyban függ az ország általános fejlettségétől, a jövedelmi viszonyoktól, a szabályozás szigorától és nem utolsósorban a társadalom általános szociális állapotától. A rejtett gazdaság az informális, a törvényesség határát súroló, azt átlépő cselekményekből, a bejegyzett vállalkozások tevékenységének szabályozatlan elemeiből, és az adóelkerülési céllal folytatott nyereségvágyból vagy kényszerűségből be nem jelentett tevékenységekből áll. E tevékenységek volumenének és változásának mérésére számos, elsősorban tevékenység-specifikus módszerrel próbálkoztak a kutatók, és a téma összetettsége ellenére figyelmet érdemlő eredményeket értek el.

Az informális gazdaság aránya az Egyesült Államokban a legalacsonyabb, a bruttó nemzeti terméknek hozzávetőleg 8-9 százalékát teszi ki.¹ A nyugat-európai országokban a szürke gazdaság aránya ennél magasabb, 15 százalékot is elérhet. Számítárok szerint Csehországban és Szlovákiában 20 százalék alatti az illegális gazdaság aránya, a többi közép-kelet-európai országban ennél 5-10 százalékponttal magasabb. Magyarországon az éves bruttó hazai termék negyede a szürke-fekete gazdaságban jön létre. Aránya a rendszerváltást követően ugrásszerűen emelkedett, majd az ezredforduló tájékán valamelyest csökkent, nemzetközi viszonylatban azonban még mindig magas, de 2007-ben már 20 százalék alá csökkent.

Néhány évtizeddel ezelőtt a rejtett gazdaság világméreteiben növekvő tendenciát mutatott, ezért arányának csökkentésére, a káros jelenségek visszaszorítására még a legfejlettebb országokban is kormányzati intézkedéseket hoztak. Magyarország sem volt ezen a téren kivétel, de az időközben lezajlott gazdasági és politikai szemléletben bekövetkezett fordulat következtében jelentős változások mentek végbe a rejtett gazdaságból származó jövedelmek struktúrájában. A gazdálkodásban a magánszféra térnyerése és az üzemméret csökkenése, az ezekhez igazított pénzügyi elszámolási rendszerek (például az önbevalláson alapuló adórendszer) lényegesen megnövelte a rejtett gazdasági mozgásteret a vállalkozásoknál. Az 1990-es évek elejére a GDP 23-24 százalékára lehetett az informális gazdaság mértékét becsülni, a későbbiekben pedig ennél magasabb arányokat valószínűsítettek a kutatók. A 90-es évek közepén a hazai rejtett gazdaság aránya már inkább 33 százalék körül mozgott. Ma azonban ismét kisebb, esetenként 20 százalék alatti mértékekről szólnak a becslések. Ez nem azt jelenti, hogy ennyivel alacsonyabb a publikált GDP, hiszen Magyarországon éppen úgy, mint Európa több más országában a rejtett gazdaságból származó jövedelmek egy részét belebecslik a GDP-be.

¹ *Schneider, F. (2004): The Size of Shadow Economies of 145 Countries all over the World: First Results over the Period 1999 to 2003. Discussion Paper Series. Institute for Study of Labor. IZA DP. 1432. sz. Bonn, Germany.*

1. ábra. A GDP és a rejtett gazdaság
(folyó áron, millió forint)

Míg a rejtett gazdaságon az 1980-as években elsősorban magánszemélyek regisztrálatlan pénzszerzési tevékenységét értették (borravalók, hálapénzek, fuszás stb.), addig az 1990-es évekre a vállalkozások adókikerülő magatartása vált uralkodóvá a rejtett szférában.

Mivel a rejtett gazdasági tevékenység csupán az árnyékban meghúzódó része a gazdaság egészének, ezért az itt folyó ügyletek, pénzmozgások ismerete nélkül nehéz képet alkotni és gazdaságpolitikai döntéseket hozni. A rejtett gazdaság feltérképezése nem könnyű, hiszen annak lételeme az eltitkolás. Ezért az esetek jelentős részében a hazai vizsgálatok még mindig inkább csak a korábban kidolgozott módszerek szerint a magánszemélyek jövedelemeltitkoló magatartást vizsgálják.

1. A rejtett gazdaság és a vállalatok

Az ECOSTAT-ban folyó kutatások során felméréseinkkel kísérletet tettünk arra, hogy a másik oldal, azaz a vállalati kör adókikerülő magatartásáról is szerezzünk valamiféle képet. Egyben arról is tudakozódtunk, hogy a vállalkozói szférának milyen elvárásai lennének a gazdasági környezettel, adózással szemben, illetve, hogy milyen eszközöket látnának hatásosnak a jelenlegi szabályszegő magatartás megváltoztatására. A vizsgálat nemcsak a rejtett, hanem az informális és a szürke gazdaságra is kiterjedt, hiszen vannak olyan adómérséklési eszközök is, amelyekre a jogszabályok módot adnak, csak éppen az alkalmazás módja etikai szempontból megkérdőjelezhető.

A vállalkozások és a lakosság rejtett gazdasággal kapcsolatos gyakorlatának megismerésére végzett felvételünk célja, hogy a korábbi² vizsgálataim után ismét feltérképezzük a magyar vállalkozásoknak és háztartásoknak a hivatalosan számszerűsített, gazdasági jellegű, a bevételeikhez-kiadásaihoz is kapcsolódó tevékenységeiken és kapcsolataikon kívüli működési szférákat, adókönyvítő-elkerülő lehetőségeket és megoldásokat.³ Különösen fontos lehet minden olyan nem legális tevékenység megismerése és számszerűsítése, amely a szabályosan gazdálkodó szervezetek működését lehetetleníti el, csökkenti versenyképességüket-versenyhelyzetüket. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a törvényesen gazdálkodó szervezetek érdekében minél alaposabban meg kell ismernünk a rejtett gazdaság természetét, hogy a káros jelenségeken és a rossz irányba mutató tendenciákon változtatni lehessen.

1.1. A magyar bér-, adó- és járulékrendszer értékelése

A magyarországi vállalatok vezetői összességében negatívan vélekedtek a hatályos adórendszeréről: a vállalatvezetők mintegy hattizede fogalmazott meg negatív véleményt. A megkérdezettek háromtizede vegyes, köztes értékelést adott kérdésünkre. Mérsékeltlen kedvező véleményen jóval kevesebben vannak: minden tizedik vállalatvezető állítja, hogy jobbra megfelelő a magyar adórendszer. Olyan cégvezető viszont egyáltalán nem akadt, aki szerint teljes mértékben megfelel az ország makrogazdasági érdekeinek és a kért vállalatához hasonló cégek érdekeinek a magyar adórendszer. (2 százalék nem tudott érdemi választ adni a kérdésre). Egy ötfokú skálán adott válaszok alapján a vállalatvezetők átlagosan erős kettést adtak az adórendszernek. A válaszadók túlnyomó többsége (93%) többé-kevésbé kritikus véleményét alá is tudta támasztani. Arra a kérdésre válaszolva, hogy mi a magyar adórendszer leg súlyosabb hibája, a megkérdezettek általában a magas közterhekre hivatkoztak.

A túl magasnak tartott közterhekhez képest minden más problémát lényegesen kisebb arányban említettek a válaszadók. Elenyésző kisebbségben (4%) vannak azok a gazdasági vezetők, akik szerint a legnagyobb probléma a jelenlegi magyar adórendszerrel az, hogy kijátszható. A válaszadók 3 százaléka általában nem tartja vállalkozóbarátnak a közteherviselés aktuális formáját, és ugyancsak ennyien vannak, akik kimondottan a kisvállalkozások sérelmére hivatkoztak.

Általában elmondható, hogy a jelenlegi adóterheknél alacsonyabbakat tartanának reálisnak a magyarországi vállalatok gazdasági vezetői.

Mindenfajta adóterhet egybevéve a hazai vállalatvezetők átlagosan 19,2 százalékos adókulcsot tartanának elfogadhatónak általában, és 18,7 százalékosat saját gazdasági ágazatukban. (Egynegyedük nem tudott érdemi választ adni a kérdésre.)

² A 032637 sz. OTKA támogatással, 2000 és 2002 között végzett kutatások.

³ A 2005. évi adatfelvétel a korábbihoz hasonló, standard kérdőívvel, telefonos lekérdezés révén történt. A megkérdezettek együttesen a magyarországi cégeket reprezentálják.

Válaszaik alapján a különböző adók közül legnagyobb arányban az iparüzési, a társasági és a személyi jövedelemadó mértékét változtatnák meg. Az iparüzési adó változtatását 65 százalékuk, az általános forgalmi adó és a személyi jövedelemadó mértékének korrigálását 54, illetve 55 százalékuk tartotta fontosnak kiemelni. Valamivel kevesebben, 46 százalékuk említette a társasági adót, míg a jövedéki adó mértékének módosításának szükségességét lényegesen kevesebben (18%) említették. Egyéb adók és járulékok összesen a megkérdezettek egynegyedének válaszaik között fordultak elő.

A vállalatvezetők adómódosítási javaslatai alapján a személyi jövedelemadó maradhatna a legmagasabb az összes adófajta közül, mintegy 20 százalék. Az általános forgalmi adó ideális mértéke a spontán válaszok alapján 16,7 százalék lenne, míg a társasági adó 11,7 százalék. A jövedéki adó megváltoztatásának szükségességét ugyancsak a válaszadók szűk egyötöde említette, de ők 9,6 százalékos szintet tartának elviselhetőnek. Az iparüzési adó ideális mértéke ebben a gazdasági vezetők által összeállított adórendszerben 4,6 százalék lenne.

Az áfa és a jövedéki adó ideális mértékére külön is rákérdeztünk. A megkérdezettek kilenczede nyilatkozott az általa reálisnak tartott áfakulcsról, melynek mértékét 16,5 százalékosnak tartották. Ez nem tér el lényegesen az áfaváltoztatás szükségességét spontán módon említők 16,7 százalékos átlagától. A jövedéki adó tekintetében már nagyobb az eltérés. Míg a kérdés általános megfogalmazásánál 9,6 százalékos átlagot mértünk, addig a konkrét rákérdezés után válaszadásra hajlandó 24 százalékos körben 13,4 százalék volt a válaszok átlaga.

A bérterhek nagyságát ugyancsak túlzottnak találják a gazdasági élet megkérdezett szereplői. Mindent (TB-, nyugdíjjárulékot stb.) egybevéve összesen a nettó munkabérhez viszonyított 24,8 százalékos munkáltatói bérterhet tartanak elfogadhatónak általában, és ennél alig valamivel kisebb, 23,8 százalékos bérterhet saját ágazatukban. (14-15 százalékuk nem tudott vagy nem akart válaszolni a kérdésre.)

Miközben a bérterheket túlzottnak, a béreket alacsonynak tartják a vállalatvezetők. E tekintetben sincs lényeges különbség az általános és a saját gazdasági ágazatra vonatkozó vélekedések között. A versenyszférában a cégvezetők általában a jelenleginél 53 százalékkal nagyobb béreket tartanának indokoltnak, míg saját ágazatukban 55 százalékos béremelkedést gondolnak reálisnak. (17 százalékuk nem tudott érdemi választ adni arra kérdésre, hogy a versenyszférában mekkora béreket tartana ideálisnak, míg saját ágazatát tekintve 13 százalék volt a bizonytalanok aránya.)

A jelenleg hatályos versenytörvények a vállalatvezetők szerint csak gyenge-közepes mértékben érvényesülnek. Csupán a gazdasági vezetők 2 százaléka látja úgy, hogy teljes mértékben érvényesül a verseny szabályozását szolgáló jogrend, és további 11 százalékuk gondolja, hogy többnyire érvényesülnek az ebbe a körbe tartozó jogszabályok. Ellenkező véleményen lényegesen többen vannak: 32 százalékuk vélekedik úgy, hogy többnyire nem érvényesül Magyarországon a versenyjog, és további 8 százalékuk lesújtóbb véleményt fogalmazott meg e tekintetben: szerintük

egyáltalán nem érvényesülnek a versenyszabályozás törvényi előírásai a Magyarországon működő vállalkozások körében. (A megkérdezett gazdasági vezetők 9 százaléka nem tudott, 1 százaléka pedig nem akart válaszolni a kérdésre. A válaszok átlaga 5-fokú skálára vetítve 2,6, ami egy gyenge közepes értékelésnek felel meg.)

A cégvezetők meglehetősen érthetőnek és általános megoldásnak tartják a vállalatok adócsökkentési, adóelkerülési igyekezetét. Az adórendszerrel adott inkább negatív vélemények ellenére a vállalatvezetők relatív többsége (46%) szerint semmilyen körülmények között nem hághatja át egy vállalat a gazdasági törvényeket, szabályokat. Összesen a válaszadók legfeljebb egynegyede tett bármiféle engedményt ez ügyben, vagyis tudott említeni olyan esetet, amikor megengedhetőnek tartja a gazdasági törvények megszegését. De valójában még kisebb arányról van szó, mivel a cégvezetők egy része nem pontosan válaszolt a kérdésre, illetve nem egészen a kérdésre válaszolt. Kevesen voltak azok, akik érdemi és pozitív választ adtak arra a kérdésre, hogy mikor hághatja át egy vállalat a gazdasági törvényeket. Más válaszadók nem annyira a gazdasági jog áthágásának megítélésére koncentráltak, hanem annak elvi lehetőségére, illetve megvalósítási formáira. Ennek megfelelően 2 százalék mondta azt, hogy „kikapukon” keresztül nyílik lehetőség erre, és ugyancsak 2 százaléknyan soroltak fel a fekete-munkával kapcsolatos „lehetőségeket”. 1-1 százalék mondta, hogy pályázatás során, számlaadás elmulasztásával, illetve szándékos félreértelmezéssel kerülhetők meg a gazdasági jogszabályok.

1.2. Vélemények a rejtett gazdaság súlyáról és formáiról

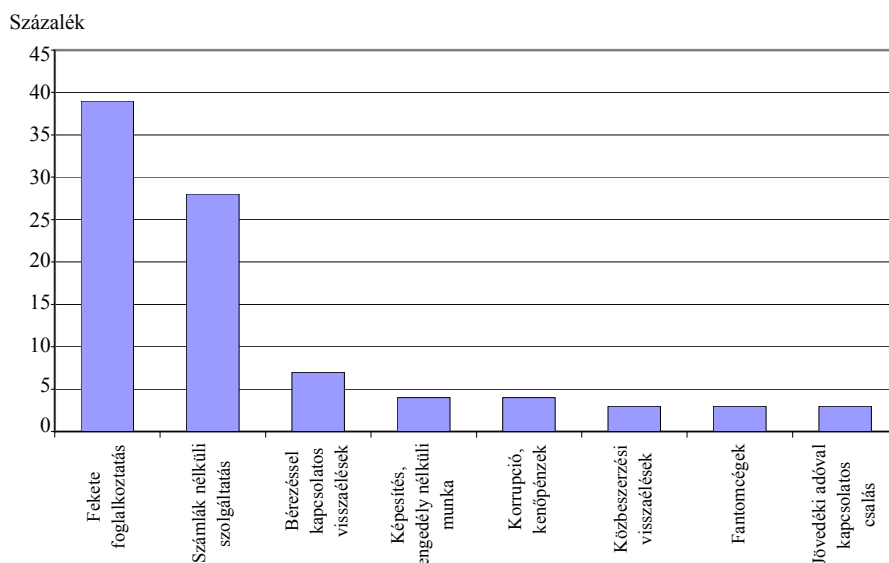
A vállalatvezetők csaknem fele (46%) úgy véli, a vállalatára jellemző gazdasági ágazatban működik a rejtett gazdaság. 44 százalékuk kizárja ezt a lehetőséget, míg egytizedük nem tudta megválaszolni a kérdést.

A saját ágazatukban a rejtett gazdaság jelenlétével számoló válaszadóktól azt is megkérdeztük, hogy ágazatukban a feketegazdaságnak milyen formái fordulnak elő leggyakrabban. A válaszok túlnyomó többsége két témakörbe sorolható: munkaerőköltségekkel kapcsolatos manipulációkba és a számlaadási kötelezettség kijátszásába. A rejtett gazdaság egyéb megjelenési formáit lényegesen kisebb arányban említették a válaszadók.

A saját ágazatukban rejtett gazdasági tevékenységet gyanítók szerint az összes gazdasági tevékenység bő egyötöde (22,2%) sorolható a rejtett gazdaságba. (20 százalékuk nem tudta megbecsülni ezt az arányt.) Az összes válaszoló vállalatvezető a magyar gazdaság esetében 31,8 százalékra teszi ezt az arányt. (29 százalékuk nem tudott érdemi választ adni a kérdésre.) A vállalatvezetők igen magasra, átlagosan 41,1 százalékra értékelik azon vállalatok arányát, amelyek részt vesznek a rejtett gazdaság valamilyen formájában. Fontos azonban megjegyezni, hogy a megkérdezettek kétötöde tartózkodott a becsléstől. Abban az esetben, ha a rejtett gazdaságban va-

ló részvételnek semmilyen negatív következményét nem éreznék a hazai vállalatok, a válaszadók becslése alapján négyötödük (79,6%) folytatna illegális tevékenységet is.

2. ábra. A rejtett gazdaság egyes formáinak előfordulási aránya a vállalkozások véleménye szerint, 2005

A vállalatvezetők szerint a rejtett gazdaság által legfertőzöttebb terület az építőipar, a gazdaság e szegmensét a válaszadók 62 százaléka említette. Az építőipar mellett a mezőgazdaságról (27%), a kereskedelemről (19%) és általában a szolgáltató szektorról (14%) gondolják azt legtöbbször, hogy jellemző a rejtett gazdaság jelenléte. A vendéglátó iparról a válaszadók egytizede (11%) gondolkodik hasonlóképpen.

1.3. Legális adóelkerülő eljárások – pénzügyi „trükkök”

A részvétel a rejtett gazdaságban sok esetben csak kiegészíti a vállalatok legális tevékenységét. A határ azonban nem mindig egyértelmű. A kutatás során igyekeztünk felmérni mind a legális, mint az illegális költségcsökkentő, haszonmaximalizáló eljárásokkal kapcsolatos véleményeket. (Ez esetben költségcsökkentésen, illetve haszonmaximalizáción elsősorban a vállalkozó nettó – „zsebre tehető” – nyereségét értjük.)

A legális költségcsökkentési, haszonmaximalizáló eljárások egy része különböző pénzügyi technikákkal kapcsolatos. Ezek a technikák a jogszerűen tevékenykedő vállalatok működésének részét képezik, ugyanakkor esetenként „kikapuk” a kibújáshoz a közterhek alól. A legelterjedtebbnek a *tulajdonosi költségkivétet* tartják a megkérdezettek. Egytizedük úgy látja, ez általános, szinte minden vállalatra jellemző. Csak a

válaszadók 7 százaléka gondolta, hogy egyáltalán nem jellemzi a magyar vállalkozásokat az adóköteles jövedelem csökkentése céljából végrehajtott tulajdonosi költségkivét. (További 13 százalékuk nem adott érdemi választ a kérdésre.) Ha a válaszok átlagát tekintjük, akkor a 3,3-as érték az 5 fokozatú skálán egyértelműen arról tanúskodik, hogy ha nem is általánosnak, de széles körben elterjedtnek tartják a megkérdezett gazdasági vezetők ezt a pénzügyi technikát.

Csaknem hasonlóan széles körben alkalmazottnak vélik a válaszadók a *pénzügyi átcsoportosítás* technikáját. Elterjedtsége öt fokozatú skálán átlagosan 3-as értéket kapott ez az adóköteles jövedelmet csökkentő technika, ami közepes mértékű elterjedtségnek felel meg. Ellenkező véleményen kevesebben vannak, de ők sarkosabban fogalmaztak: 6 százalékuk véli, hogy egyáltalán nem jellemző ez a magatartás a magyar vállalatokra, míg 12 százalékuk szerint többnyire nem jellemző. (20 százalék bizonytalan, 2 százalék pedig nem osztotta meg véleményét a kérdezőbiztossal.)

A *transzfer árak alkalmazása* már nem ennyire jellemző a hazai gazdasági életre a gazdasági vezetők szerint. Relatív többségük, háromtizedük úgy véli, ez a technika közepes mértékben jellemzi a magyarországi vállalatokat. A megkérdezettek szűk egynegyede szerint viszont kevésbé elterjedt ez a módszer. Ellenkező véleményen összesen a válaszadók 17 százaléka volt. A válaszok átlaga az 5 fokozatú skálán 2,8-as értéket mutat.

Hasonló mértékben látják elterjedtnek a válaszadók a *jövedelemcsökkentő célzatú alaptőke-emelést*. Ez esetben a válaszok átlaga 2,7, ami a közepesnél kisebb mértékű elterjedtségre utal. A cégvezetők egyharmada szerint ez inkább (28%), vagy egyáltalán nem (6%) jellemzi a hazai vállalkozásokat. Másként látja a hazai gazdasági életet 14 százalékuk: hiszen 1 százalék szerint teljesen általános, minden vállalatra jellemző ez a gyakorlat, míg 13 százalék szerint, ha nem is általános, de többnyire jellemző az alaptőke emelése a hazai vállalatok működésére. 28 százaléknál pedig közepes mértékben látják elterjedtnek ezt a potenciális jövedelemcsökkentő módszert. (A válaszadók közel egynegyede pedig nem tudott (21%) vagy nem akart (3%) választ adni a kérdésre.)

Még kevésbé jellemző a magyarországi cégek működésére az *adóköteles jövedelem csökkentése céljából kivitelezett alapítványi befizetés*. A gazdasági vezetők 4 százaléka látja teljesen általánosnak, 7 százaléka pedig többnyire jellemzőnek ezt a technikát. Ezzel szemben csaknem fele részük szerint többnyire nem jellemző a magyar vállalkozásokra ez az eljárás. A válaszadók 27 százaléka köztes véleményének adott hangot. (12 százalék nem tudott, 1 százalék pedig nem akart egyértelmű választ adni a kérdésre.) Az érdemi válaszok átlaga a szokásos, 5-fokú skálán 2,5-nek adódott.

A *vállalatok tevékenységének szétdarabolását* összességében nem tartják túl hatékony eszköznek a válaszadók. Az eljárás költségcsökkentő hatásáról a vállalatvezetők relatív többsége szkeptikusan nyilatkozott. Még kevésbé tartják hatékonyak a gazdasági vezetők ezt az eljárást az adók és járulékok elkerülésére. Egyötödük sze-

rint erre egyáltalán nem alkalmas a „tevékenység-szétdarabolás”, és további 17 százalékuk is úgy véli, csak ritkán vagy kismértékben nyílik erre lehetőség. A válaszadók 23 százaléka úgy látja, közepes mértékben lehetséges adókat és járulékokat elkerülni a vállalkozások tevékenységének szétdarabolásával. Öt megkérdezettből egy látja ennél jobbnak az esélyeket.

A *bérijárulékok csökkentésének* négy különböző módszerét soroltuk fel, amelyek az alkalmazottak státusával, illetve bérezési gyakorlatával kapcsolatosak. Arra kértük a válaszadókat, hogy becsüeljék meg az egyes módszerek súlyát a hazai gyakorlatban. Azaz mondják meg, hogy a bérijárulékok csökkentésére alkalmazott technikáknak mekkora részét teszik ki a felsorolt módszerek.

– *A vállalatvezetők leggyakoribbnak a minimálbéren alkalmazást tartották*, véleményük szerint a felsorolt módszerek közül ez 48,8 százalékban járul hozzá a bérijárulékok csökkentéséhez, azaz ennek csaknem akkora a súlya, mint a másik három módszernek együttesen.

– *Az alkalmazotti munkaviszony kiváltása vállalkozói munkavégzéssel* bizonyult a második legfontosabb bérijárulékos csökkentési eszköznek, ennek súlyát 21,1 százalékra becsülték a megkérdezett vállalatvezetők.

– *A részmunkaidőre* alkalmazást csaknem 17 százalékuk jelölte meg.

– *A mindig új próbaidős alkalmazottak felvétele* a korábban bemutatott technikáknál kisebb súlyú gyakorlat (13%).

Meglehetősen elterjedtnek tartják a vállalkozások ezeket a módszereket. A vezetők 55 százaléka a magyar gazdaság többé-kevésbé meghatározó jellemvonásának tartja, hogy a vállalatok ilyen technikákkal igyekeznek csökkenteni a munkaerőköltségekkel kapcsolatos terheiket. Saját ágazatukban kisebbnek gondolják az ilyesfajta költségcsökkentő eljárások súlyát a válaszadók: 35 százalékuk szerint meglehetősen általános, hogy ágazatuk vállalatai minimálbéren alkalmazással, az alkalmazotti tevékenységek vállalkozói munkával való kiváltásával, részmunkaidős vagy próbaidős alkalmazottak felvételével csökkentik bérterheiket.

A bérterhek csökkentésének egy másik gyakori módja a különböző, béren kívüli juttatások adása. Nyitott kérdés formájában tettünk fel kérdést a vállalatvezetőknek arról, milyen béren kívüli juttatásokat ismernek. A spontán válaszok kategorizálását megnehezíti, hogy sok esetben nem derül ki egyértelműen, természetbeni juttatásról vagy költségterítésről van szó. Az egyértelműnek látszott, hogy a listát a természetbeni juttatások, mindenekelőtt a különböző formákban nyújtott étkezési hozzájárulás (65%) és üdülési támogatás (37%) vezeti, és ide tartozik a viszonylag ritkán említett ruhapénz, illetve munkaruha-biztosítás is. Gyakori még a költségterítés, amely leggyakrabban utazási költségeket takar, ideértve az üzemanyagköltség-terítést is (32%).

A válaszolók 12 százaléka említette itt a beiskolázási segélyt, illetve általában az iskoláztatási támogatást. (Lényegesen kevesebben, 3 százalékuk utalt olyan oktatási támogatásra, amely nem a munkavállaló gyermekét, hanem a munkavállalót érinti.)

A nyugdíj- (10%) és egészségpénztári (7%) befizetések, továbbá a biztosítások (4%) említettségi aránya már alacsonyabb, legfeljebb 10 százalékos volt. A válaszadók 6 százaléka említette a különböző formájú lakhatási támogatásokat és hozzájárulásokat. Minden más béren kívüli juttatást legfeljebb a megkérdezett gazdasági vezetők 5-5 százaléka említett. A válaszadók 17 százalék nem adott érdemi választ a kérdésre, ami többnyire a megfelelő ismeretek hiányával magyarázható.

A béreken kívüli juttatások volumene egyáltalán nem elhanyagolható. A vállalatvezetők becslése alapján saját ágazatukban a bérekhez képest összesen 17,7 százaléknyi plusz juttatásról van szó, míg a magyar gazdaság egészét tekintve 18,3 százalékról. (17, illetve 13 százalékuk nem tudott érdemi választ adni a kérdésekre.)

A magyarországi vállalatok vezetőinek, gazdasági vezetőinek véleménye alapján közepes mértékben jellemző a magyar gazdaságra az *értékesítés-szolgáltatás „továbbszámlázása”* az adófizetés időbeni elcsúsztatása céljából, valamint a veszteséges vállalkozások fenntartása egészen a csődeljárásig, és így a kifizetések elodázása és végül elmaradása.

A *veszteséges cégek fenntartásának* gyakorlata valamivel elterjedtebb, amire az is utalhat, hogy a vállalatvezetők nagyobb része tud véleményt mondani gyakoriságáról. (Csak 6 százalék volt azok aránya, akik nem tudtak válaszolni a kérdésre.) A válaszadók egyharmada (34%) ezúttal is azon a véleményen volt, hogy ez a fajta gazdasági magatartás közepes mértékben jellemzi a magyar gazdaságot. De csaknem ennyien (32%), akik ennél jellemzőbbnek tartják. Valamivel kevesebben (26%) vannak, akik ezt viszonylag ritka jelenségnek tartják:

A vállalkozások gazdasági vezetői nemcsak saját találékonyaságukra támaszkodhatnak, ha szeretnék csökkenteni adóköteles nyereségüket. Ugyanakkor a megkérdezett vezetők nem tartják általánosnak a magyar vállalkozások körében *pénzügyi tanácsadók, adótanácsadók alkalmazását*. A válaszokat 5-fokú skálán értelmezve 2,8-es átlag adódik, amely jól mutatja, hogy a megkérdezett vállalatvezetők átlagosan a közepesnél kisebb mértékben látják elterjedtnak a vizsgált gyakorlatot.)

A *megrendelések megszerzése* sem történik minden esetben átlátható, törvényes és a tisztességes piaci versenynek megfelelő módon. A vállalatvezetők szerint meglehetősen elterjedt a *lobbizási tevékenység*, és egyáltalán nem ritka a tisztességtelenül nagy jutalék, ahogy egyéb gazdasági előnyök nyújtása sem. A vállalatvezetők válaszainak átlaga alapján a magyarországi vállalatok 55,2 százaléka lobbizik a megrendelések megszerzéséért és az ilyen irányú tevékenységek „díja” átlagosan a megrendelések értékének több mint 17,2 százaléka. A válaszadók 79 százaléka vállalkozott a megrendelések megszerzése során lobbizási tevékenységet folytató vállalatok árnyának becslésére, míg ennek – a megrendelés értékéhez viszonyított – „díját” már kevesebben, 61 százalékuk tippelte meg.

A megrendelések megszerzése során az esetek 31 százalékában fordul elő tisztességtelenül nagy jutalék – véli átlagosan a válaszadásra vállalkozó bő hattizednyi válaszadó, míg egyéb gazdasági előny nyújtása 34 százalékban jellemzi a megrendelés-szerzéseket. A piaci szereplők jelentős erőfölényre tehetnek szert, befolyásolhatják piaci partnereik magatartását. A piaci partnerek egymással kapcsolatos magatartásában megnyilvánuló erőfölény – a magyarországi vállalatok vezetői szerint – elsősorban a fizetési határidők, valamint az ár meghatározásában jelenik meg. Ennél valamivel kisebb, de a közepesnél még mindig gyakoribb megnyilvánulása a „túlerőnek” a megrendelés-bonyolítás és bizonyos kapcsolódó szolgáltatások kikényszerítése.

A fizetési határidők meghatározása szinte egyértelműen „erőkérdés” a magyar piacon. Ez derül ki a vállalatvezetők becsléséből, akiknek egynegyede (25%) teljesen általánosnak tartja ebben az esetben az erőfölénnyel való „visszaélést”, és további kétötödük (42%) is többnyire jellemzőnek véli azt.

Csaknem ennyire gyakori az árdiktálás is. A vállalatok mintegy hattizede meglehetősen, vagy teljesen általános jelenségként írja le ezt a gazdasági magatartást. 44 százalékuk szerint többnyire az erősebb vállalat határozza meg az árakat, míg további 13 százalékuk szerint ez mindig így történik. A vállalatvezetők 28 százaléka tartja közepes mértékben jellemzőnek ezt a magyar gazdaságra, míg összesen 7 százalékuk ennél kevésbé meghatározónak. (További 8 százalékuk bizonytalan volt.)

A vállalatvezetők szerint a megrendelés-bonyolítás esetében, valamivel kevésbé számít a cégek ereje. A jellemző válasz ez esetben a középső: a válaszadók relatív többsége, négytizede (39%) szerint közepes mértékben jellemző a magyar gazdaságra az erőfölénnyel történő visszaélés megrendelés-bonyolítás esetén.

A felsorolt négy terület közül legkevésbé a kapcsolódó *szolgáltatások kikényszerítése* jellemző az erősebb vállalat magatartására. Igaz, ezen a területen a bizonytalanság is valamivel nagyobb, mint az előző három esetben. A vállalatvezetők 36 százaléka gondolja, hogy a vásárló-vevő kapcsolatrendszerben meglehetősen gyakori vagy teljesen általános lenne különféle kapcsolódó szolgáltatások erőfölénnyel történő kikényszerítése.

1.4. Illegális költségcsökkentő eljárások

A *feketefoglalkoztatás* elterjedtségét a vállalatok másképpen ítélik meg a magyar gazdaság egésze és saját ágazatukat: míg általában csaknem közepes mértékben, addig saját ágazatukban kevésbé elterjedtnek tartják a bejelentés nélküli foglalkoztatást. Hasonló különbség érződik a „zsebből” *fizetés* általános és ágazati elterjedtségének megítélésében is. A vállalatvezetők csaknem egyharmada (32%) közepes mértékben tartja jellemzőnek a magyar gazdaságra a feketefoglalkoztatást. Valamivel több, 37 százalék azok aránya, akik ennél kevésbé tartják elterjedtnek. Saját ágazatukat ke-

vésbé tartják fertőzöttnek a válaszadók. 33 százalékuk szerint többnyire, 23 százalékuk szerint egyáltalán nem jellemző ott a fekete foglalkoztatás.

A vállalkozások 36 százaléka úgy látja, a magyar gazdasági életet közepes mértékben jellemzi a „zsebből” fizetés. Hasonló arányú azok súlya (38%), akik szerint ez a fajta gyakorlat kevésbé intézményesült. Ezzel szemben minden ötödik (19%) úgy véli, a közepesnél gyakoribb előfordulással számolhatunk. Szélsőséges állásponton mindkét oldalon viszonylag kevesen vannak: azok között, akik meglehetősen rendszeresnek ítélik ezt a fajta fizetési gyakorlatot 4 százalék azok aránya, akik teljesen általánosnak gondolják; míg a másik oldalról, a „zsebből” fizetést kevésbé elterjedt vélok között 6 százalék azok aránya, akik szerint nem csak kevésbé, de szinte egyáltalán nem jellemző ez a magyar vállalkozásokra. (A megkérdezettek 6 százalék „nem tudom” válasszal felelt a kérdésre, míg 2 százalékuk nem adott rá választ.) Saját ágazatában a válaszadók több mint fele egyáltalán nem vallja jellemzőnek ezt a fajta illegális költségcsökkentő eljárást. A „zsebből” fizetettnek gondolt tevékenységek között minden ötödik válaszadó említette általában a szolgáltatásokat, mint tipikusan „zsebből” fizetett tevékenységeket. Míg 15 százalékuk általában az építőipari tevékenységekre hivatkozott ebben a kontextusban. 9 százalékuk úgy vélte, elsősorban a fizikai munkák esetében lehet szó ilyen költségcsökkentő eljárásról, míg 5 százalékuk konkrétan a javítási-szerelési tevékenységeket említette. Ugyancsak 5-5 százalékuk emelte ki a kereskedelem és a mezőgazdaság szféráját, de szintén 5 százalékuk volt azon a véleményen, hogy „mindent” így fizetnek. A „zsebből” fizetés szükséges feltétele, hogy legyen egy ún. „titkos” vagy „második kassza”, aminek segítségével lehetőség nyílik ilyen típusú pénzmozgások megvalósítására (is). Ennek meglétét is jellemzőbbnek látják a megkérdezettek a magyar gazdaság egészére, mint saját ágazatuk vállalataira. Igaz, mindkét esetben meglehetősen nagy a bizonytalanok aránya, akik nem vállalkoztak a második kasszák elterjedtségének becslésére.

A vállalkozások szűk hattizede vállalkozott arra, hogy megbecsülje, milyen gyakori lehet a *második kassza alkalmazása* a magyarországi vállalatok körében. A becsléseik átlaga alapján a cégek 40 százaléka rendelkezhet ilyen kasszával.

Saját ágazatukról valamivel nagyobb arányban nyilatkoztak a válaszadók, ugyanakkor átlagosan kisebbre becsülték a rejtett kasszák arányát. A megkérdezettek azonban több hattizede, aki saját ágazatában vállalkozott a becslésre átlagosan 31,4 százalékra tette a titkos házipénztárt használó vállalatok arányát.

A sajátosan értelmezett rejtett házipénztáraknál kevésbé elterjedtnek tartják a válaszadók a *számla nélküli forgalmazás* gyakorlatát. E tekintetben ráadásul lényegesen kisebb a bizonytalanság is a válaszadók körében, ötből négyen vállalkoztak a becslésre.

A számla nélküli forgalmazás arányát az összforgalom egynegyedére teszik országos szinten a vállalkozások (20 százalékuk nem tudta megbecsülni), míg saját ágazatukban ennél lényegesen alacsonyabbra, 17,4 százalékosra becsülik azt. (A vállalatvezetők 23 százaléka nem vállalkozott a saját ágazatán belüli számla nélküli forgalmazás arányának becslésére.)

Mivel a vállalkozások időnként törvényes *kötelezettségeik teljesítésének késleltetésével*, vagy akár elmulasztásával igyekeznek saját gazdasági helyzetüket javítani, a kutatás során kitértünk az ilyen jellegű késések és mulasztások észlelt gyakoriságának vizsgálatára is.

Legnagyobb mértékben az iparüzési adó és a TB-járulékok befizetésében jelentkezhetnek késések, mulasztások. Minden ötödik válaszadó a közepesnél jellemzőbbnek tartja az ilyen típusú késéseket a magyar vállalatok életére. Valamivel kevésbé jellemző, de viszonylag gyakori az általános forgalmi adó befizetésének elmulasztása, illetve a késés ezekben az esetekben. A társasági adó megfizetésének elmulasztását vagy késleltetését már csak a megkérdezettek szűk egytizede tartotta a közepesnél jellemzőbbnek a magyar vállalatok életére. A válaszadók 9 százaléka vélekedik úgy, hogy a hiteltartozások visszafizetése esetében többnyire jellemző a késlekedés vagy mulasztás, és további 1 százaléuk gondolja, hogy minden vállalat működésére jellemző ez.

A *foglalkoztatottak illetményének visszatartása* a válaszadók csaknem hattizede szerint egyáltalán nem (22%), illetve többnyire nem (36%) jellemző a magyar vállalatokra. Csak a cégek 23 százaléka állította, hogy ez a fajta magatartás közepes mértékben jellemző a magyar gazdasági élet szereplőire.

A *vámok befizetése során fellépő késések* és mulasztások elterjedtségének megítélése okozta a legnagyobb nehézséget a megkérdezetteknek, egynegyedük nem is vállalkozott a válaszadásra. A többiek azonban túlnyomórészt nem tartják jellemzőnek ezt a magatartást a magyar vállalatokra.

A vállalkozások nemcsak a különféle hatóságokkal szembeni fizetési kötelezettségeik teljesítése során késhetnek, hanem egymás közti tranzakcióikban is. A megkérdezettek szerint saját ágazatukban átlagosan hat és fél, országos átlagban pedig hét hetes is lehet a vállalkozások egymással szembeni fizetési elmaradásának mértéke.

Az adók- és járulékok késedelmes megfizetése tehát a válaszadók szerint nem általános a magyar gazdaságban, de ez nem jelenti azt, hogy a köztartozások ne lennének jelen a cégek egy részének életében. A cégek több mint fele nem vállalkozott arra, hogy becslést adjon arról, saját ágazatában milyen arányban érintettek a cégek a köztartozásokban. A magyar gazdasági élet egészét, a vállalatvezetők csak 27 százaléka volt bizonytalan abban, hogy általában a cégek hány százalékának van valamilyen köztartozása. Az értékelésre vállalkozó megkérdezettek viszont átlagosan ki-sebbnek, 19,3 százalékosnak látják a köztartozást felhalmozó vállalkozások arányát saját ágazatukban, mint a magyar gazdaság egészében, ahol becslések alapján a vállalatok 26,9 százalékának van köztartozása.

1.5. A vállalatok véleménye a rejtett gazdaság visszaszorításáról

A vállalkozások héttizede (70%) úgy tartotta, van lehetőség a rejtett gazdaság visszaszorítására, egynegyedük (26%) viszont éppen ellenkezően vélekedik. (Továb-

bi 4 százalék a válaszmegtagadók és a bizonytalanok együttes aránya.) Azok, akik látnak lehetőséget a rejtett gazdaság visszaszorítására, elsősorban a vállalkozások terheinek csökkentésével, és csak másodsorban az ellenőrzések, illetve a szankciók szigorításával tartják csökkenthetőnek az illegális gazdasági tevékenységek arányát. Egyéb megoldási javaslatokat csak lényegesen kisebb arányban említettek válaszaik között a megkérdezettek.

A rejtett gazdaság arányának csökkentésre lehetőséget látók legnagyobb, csoportja (40%) megoldási javaslatként az *adókulcsok, adók csökkentését* említette, míg 14 százalékuk a *járulékok csökkentését* tartotta fontosnak kiemelni. (A két válasz nem különül el élesen egymástól, sokan mindkettőt említették, és feltehetően voltak, akik az adóterhek közé értették a járulékokat is.) További 14 százalékuk általában a terhek csökkentését említette. A válaszadók egy része azonban nem vagy nemcsak a terhek csökkentését tartotta fontosnak, hanem általában az adó- és járulérendszer átalakítását (11%), avagy az egyértelműbb, igazságosabb, ritkábban változtatott és következetesen alkalmazott szabályozástól remélik a rejtett gazdaság visszaszorulását. További 6 százalék az adminisztráció csökkentése és az adózás egyszerűsítése mellett érvelt. Szigorúbb ellenőrzésektől és szankcióktól a cégek 23 százaléka várja a rejtett gazdaság visszaszorulását (azok között, akik ezt lehetségesnek tartják). Minden más választípust lényegesen kisebb, legfeljebb 3 százalékos arányban említettek a rejtett gazdaság visszaszoríthatóságában bízó vállalkozások.

A vállalatvezetők azon egynegyedét, *akik nem látnak lehetőséget* a rejtett gazdaság visszaszorítására, megkérdeztük, miért tartják ezt lehetetlennek. A válaszokat többféleképpen tipizálhatjuk. Az egyik lehetséges kategória szerint strukturális okok, a jelenlegi gazdasági környezet intézményesült feltételrendszere akadályozza a rejtett gazdaság visszaszorítását. A borúlátók egynegyede szólt arról, hogy a magas adó- és járulékkerhek miatt nem szorítható vissza a rejtett gazdaság, míg 15 százalékuk általánosságban hivatkozott a törvényi szabályozásra, a jelenlegi gazdasági környezetre. 5 százalék ennél konkrétabb problémát említett, az adórendszer túlzott bonyolultságát és életidegenségét. További 12 százalék a szigor hiányát, az alacsony büntetési tételeket említette fő akadályként.

Voltak, akik nem a gazdaság szerkezetében, intézményi kereteiben, hanem a gazdasági élet szereplőinek magatartásában vélték felfedezni azt a tényezőt, amely megakadályozza a rejtett gazdaság visszaszorítását. A pesszimisták egytizede szerint az illegális tevékenységeket elfogadó jelenlegi gazdasági normák, a rossz gazdasági morál miatt nem lehet visszaszorítani a fekete gazdaságot. A gazdasági élet szereplői között kell megemlítenünk az államot is: a válaszadók 2 százaléka szerint nincs meg az állami szándék a változtatásra. Vannak (12%), akik szerint annyira általános jelenségről van szó, hogy egyáltalán nem lehet kiküszöbölni, olyan szükséges rossz, amivel együtt kell élnünk, mert „így működik a világ”. A cégek 7 százaléka pedig valószínűleg nem a rejtett gazdaság fennmaradásának okát, hanem annak egyik megjelenési forrását, a *korrupciót* említette, amit értelmezhetünk úgy, mint a gazdaság egy in-

tézményét, és ebben az értelemben a szereplőkhöz képest külső kényszerítő erőként, de értelmezhetjük úgy is, mint a gazdasági morál félrecsúszását, a gazdasági normák elhajlását.

A rejtett gazdaság megszűnésétől a vállalatok 46 százaléka nem várna változást saját nyeresége szempontjából. Azok, akik azonban úgy gondolják, hogy az illegális gazdasági tevékenységek ellehetetlenülése kihatna saját vállalatukra is, inkább pozitív változásokra gondolnak. A vállalatvezetők 36 százaléka véli úgy, hogy ebben az esetben vállalata nyereségesebb lehetne, míg 8 százalék éppen ellenkezőleg, nyeresége csökkenésétől tartana. A vállalatok azon egyharmada, amelyik a rejtett gazdaság eltűnésétől nyereséget remél, átlagosan 27,3 százalékos nyereségnövekedést prognosztizál, míg az ez esetben veszteségtől tartók 25,3 százalékos nyereségcsökkenéssel kalkulálnak. Ha egyaránt figyelembe vesszük a nyereségre számítókat, a veszteségtől tartók, és azok véleményét, akik nem számítanak semmilyen változásra, akkor a rejtett gazdaság eltűnésével a vállalatvezetők prognózisa alapján átlagosan 7,1 százalékkal nőhetne a vállalatok nyeresége.

A rejtett gazdaság megítélésekor a jelenlegi gazdasági környezetben két vélemény típus olvasható ki, amely sok esetben együtt jelenik meg a válaszok között: a megkérdezett többsége elítéli, károsnak tartja a rejtett gazdaságot, ugyanakkor egy – igaz, kisebb – részük a jelenlegi körülmények között megérti, elfogadja létét, és adott esetben alkalmazkodik is hozzá.

A vállalkozások legnagyobb csoportja általában tartja rossznak, károsnak, helytelennek a rejtett gazdaságot. Ezek fele részben negatív véleményüket azzal fejezi ki, hogy visszaszorításának, megszüntetésének szükségességéről beszél. Csaknem ugyanennyien vannak, akik szükséges rossznak tartják, amiben már keveredik az elítélés a megértéssel, illetve elfogadással.

Elfogadó, megértő véleményüket azok hangoztatják, akik szerint a cégek rá vannak kényszerítve arra, hogy részt vegyenek a rejtett gazdaságban. Ugyancsak ennyien vannak akik megértik és alkalmazkodnak hozzá. Egyértelmű támogatója a rejtett gazdaságnak azonban alig van: a megkérdezetteknek csak 2 százaléka támogatja meglétét.

2. A lakosság részvétele a rejtett gazdaságban

A lakosság körében az ECOSTAT kérdőíves közvélemény-kutatása segítségével a korábbi kutatást megismételve, megvizsgáltuk a magyarországi háztartások körében a rejtett gazdasággal kapcsolatos változásokat.⁴ Az elsődleges cél ezúttal is a magyar lakosság rejtett gazdaságba való bekapcsolódásának, ennek mértékének és formáinak

⁴ A kutatás ezer fős lakossági mintán készült, telefonos lekérdezéssel 2005-ben. A megkérdezettek együttesen a magyarországi, vezetékes telefonnal rendelkező háztartásokat reprezentálják.

vizsgálata volt. A téma kényes jellege miatt erre közvetlenül nem vagy csak kevés esetben kérdezhettünk rá. Ezért a kutatás során elsősorban a megkérdezettek rejtett gazdasággal kapcsolatos észleléseit, és azzal összefüggő magatartását, passzív érintettségét mértük, és jóval kevésbé az aktív szerepvállalását. Ennek köszönhetően sikerült a nyílt válaszmegtagadások arányát elenyészően alacsonyra szorítanunk.

2.1. A lakosság direkt jövedelemnövelési lehetőségei

A *be nem jelentett munkavégzés* meglehetősen elterjedt Magyarországon. A megkérdezett háztartások 16 százaléka említette a rendszeres, nem bejelentett alkalmi munkavégzés konkrét eseteit, négytizede pedig a *be nem jelentett*, „zsebből fizetett” plusz munkát. Még nagyobb (45%) azon válaszolók aránya, akik előtt nem ismeretlen az a helyzet sem, amikor a munkaadó csak minimálbéren jelenti be többet kereső alkalmazottját. (Az adatok értelmezése során fontos figyelembe venni, hogy ebből nem vonhatunk le következtetéseket a „feketemunka” tényleges arányaira vonatkozóan, csak azt állapíthatjuk meg, hogy meglehetősen elterjedt, hiszen a lakosság jelentős része – bár semmiképpen sem a többsége – közvetlenül környezetében észleli különböző előfordulásait.)

A megkérdezettek 16 százaléka ismer környezetében olyan személyt, aki az elmúlt fél évben rendszeresen *be nem jelentett* alkalmi munkákat végzett. 71 százalékuk ugyanakkor tagadólag válaszolt erre a kérdésre, 12 százalékuk pedig nem tudta. (A válaszmegtagadás esetére 1 százalékban volt példa.) Olyan konkrét esetről, amikor valamilyen plusz munkáért esetenként, vagy rendszeresen külön juttatást kap valaki és ez nincs bejelentve, így adó nélkül mindkét fél „jól jár” a megkérdezettek négytizede hallott. Ezzel szemben 54 százaléka nem tudott ilyenről, míg 6 százaléknál válaszadó nem adott érdemi választ a kérdésre.

A reprezentációban szereplő magyar háztartások mintegy fele tud olyan helyzetről, amelyben a munkaadó csak minimálbéren jelent be valakit, miközben annál nagyobb fizetést kap az illető. A megkérdezettek 45 százalékának van tudomása ilyen esetről saját környezetében, 50 százalékuk nem hallott ilyenről, míg 6 százalékuk nem tudott vagy nem akart válaszolni a kérdésre.

A különböző „feketemunkák” törvénytelen jellegének ismertsége, tudatosultsága feltehetően eltérő mértékű. Valószínűleg az egyik legkevésbé törvénytelennek tartott ilyen jellegű tevékenység a bejárónő, takarítónő foglalkoztatása. A tevékenység sajátossága, hogy ez esetben mindkét fél, a munkaadó és a munkavállaló is magánemberként vesz részt a tranzakcióban. A megkérdezettek 15 százaléka tud a környezetében olyanokról, akik bejárónőt, takarítónőt tartanak bejelentés nélkül.

A lakosság egyharmada (35%) ismeri azt az *adócsökkentő módot*, mikor az adásvételi szerződésre a valóságosnál alacsonyabb összeget írnak be. Csaknem ennyi megkérdezett ismerte a fiktív számlák adásvételét (34%). Olyan esetről, amikor más

személlyel vagy céggel állítottak ki számlát már kevesebben hallottak, csak minden ötödik válaszadó (20%) nyilatkozott így. A vállalkozók, vállalatok adócsökkentésének egyik módja a költségek növelése – legalábbis „papíron”. Ez történhet úgy, hogy a vállalkozó saját, magáncélú kiadásait számolja el költségekként, de úgy is, hogy további – nemcsak, hogy nem céges, de még csak nem is saját – költségekről szerez igazolást, azaz számlát. Ez utóbbi esetben olyanokra is szükség van, akik rendelkezésére bocsátják ezeket, a sok esetben saját kiadásaik révén szerzett, számlákat. Ez ismét a lakosság részvételének egyik formája a rejtett gazdaságban, noha sok esetben célja nem feltétlenül a haszonszerzés.

A személyes kiadások *cégeköltségeként történő elszámolása* szintén ismert a magyar lakosság körében. Majdnem minden második megkérdezett szerint ennek bizonyos formái elterjedt gyakorlatnak számítanak a vállalkozók körében.

A kérdezettek négyötödének környezetében nincs *munkacélra bejelentett gépjármű*, és további 6 százalék is bizonytalan abban, hogy van-e ilyen, vagy hogy miként használják azt. Akik tudnak munkacélra bejelentett autóról, azok nagyobb részt (10%) úgy látják, az ilyen járművek tulajdonosai, használói pontosan számon tartják az üzleti utakat.

Egyéb jellegű magánkiadásokat (például telefonköltségeket, könyveket, írószert, bútorokat, taxit stb.) a háztartások 45 százaléka szerint szoktak cégeköltségeként elszámolni a vállalkozók. Minden negyedik-ötödik megkérdezett (22%) ismer olyan esetet, amikor áfás számlát adtak egymásnak ismerősök vállalati költségszámolás céljából. Ennél jóval kevesebben, 5 százalék azok aránya, akik – saját bevallásuk szerint – maguk is szoktak számlákat gyűjteni barátaik, ismerőseik számára. Ugyancsak kevesen tudtak arról, hogy van a környezetükben vállalkozásnak bérbe adva olyan ingatlan, amely feltehetően a bérleti díj és egyéb költségek elszámolására szolgálhat és hasonló célzatú gépjármű-bérbeadásról is csak 3 százalékuk tud.

2.2. Az indirekt jövedelembővítés lehetőségei és módjai

A számla nélküli adás-vételről a válaszadók 22 százaléka végez, illetve végezne olyan szolgáltatást, amely után nem ad(na) számlát. Túlnyomó többségük, 73 százalékuk viszont nem (lenne) hajlandó erre, míg 5 százalékuk bizonytalan, illetve megtagadta a választást.

A *számlaadási kötelezettség elmulasztásánál* sokkal szélesebb kört érinthet az abban való „cinkosság”, vagyis a számla nélküli vásárlás. A megkérdezettek 26 százalékaival fordult elő az elmúlt időszakban (néhány hónapban), hogy a kereskedő, szolgáltató, akivel kapcsolatba került, utalt arra, jobb lenne számla nélkül intézni az aktuális gazdasági tranzakciót. 73 százalékuk nem találkozott ilyen esettel, míg 1 százalékuk nem tudja, hogy előfordult-e vele ilyesmi a közelmúltban.

A háztartások egyharmada (35%) vásárolt a közelmúltban olyan helyen, ahol nem adtak számlát a vásárlásról (például kínai piacon, lengyel piacon stb.) 64 százalék nem vásárolt ilyen helyen, míg 1 százalék nem emlékezett elég pontosan ahhoz, hogy egyértelmű választ adjon. Az elmúlt 3-4 év tendenciái a lakossági véleményekre alapozva nehezen ítékelhetők meg, mivel csaknem annyian, 27 százalék azok aránya, akik szerint csökkent azon alkalmak száma, amikor nem kaptak számlát a vásárláskor, mint azok, akik szerint nőtt az ilyen alkalmak száma (28%). Rendkívül magas, 43 százalékos a bizonytalanok aránya is, míg 2 százalékuk elzárkózott a válaszadástól.

Ugyancsak közvetett jövedelembővítési lehetőség a piaci árnál olcsóbban vásárlás. A válaszadók 27 százaléka említette, hogy vásárolt a piaci árnál olcsóbban valamilyen terméket utcán, piacon vagy éppen aluljáróban. A vásárlók túlnyomó többsége (71%) ruházati terméket vásárolt. Minden más terméket jóval kevesebben vásároltak ilyen körülmények között. 14 százalékuk említett élelmiszereket, 8 százalékuk műszaki cikkeket, míg 7 százalékuk piperét és háztartási vegyi árut. Más termékekre legfeljebb 2 százalékuk hivatkozott.

A megkérdezettek 12 százaléka számolt be arról, hogy *barátaitól, ismerőseitől vett* olyan terméket, amiről nem kapott számlát. A barátaitól, ismerőseitől számla nélkül vásárlók legnagyobb hányada, egyharmada ruhaneműt, ruházati cikkeket vett. 14 százalékuk számolt be közülük arról, hogy műszaki, elektronikai cikket, vagy éppen szerszámot vásárolt, míg 10 százalékuk piperére, háztartási vegyi árura költött ismerősénél.

A vélt vagy valós plusz teljesítmény elismerésére szolgáló jövedelemátengedés, azaz a *hálapénz és borraivaladás* rendkívül elterjedt a magyar társadalomban. A megkérdezettek magukról és személyes ismeretségi körükről (családtagok, ismerősök) szólva 41 százalékban nyilatkoztak úgy, hogy az elmúlt félév során adtak hálapénzt. 56 százaléknyian mondták, hogy nem, míg 3 százaléknyian nem emlékeztek erre.

Borraivalót a legtöbben étteremben (58%), valamint fodrásznál, kozmetikusnál adnak (52%): vagyis ezekben az esetekben a megkérdezettek több, mint fele ad több pénzt az igénybe vett szolgáltatásért, mint amennyi a szolgáltatás értéke alapján „kötelező” lenne.

A megkérdezettek 41 százaléka szokott borraivalót adni a számlakézből, postásnak, 29 százalék pedig a benzinkutasnak. Viszonylag számottevő, 21 százalék még azok aránya is, akik a taxisnak szoktak többet adni a viteldíjnál. Szállodában a megkérdezettek 12 százaléka nyúl mélyebben a pénztárcájába, mint amennyire a hivatalos árak alapján kellene.

A *borraivaló mértéke* átlagosan 6–10 százalék, legalacsonyabb a számlakézből, postás (6,6%) valamint idegenvezetés (7,3%) esetén, minden más esetben átlagosan 8,5 százalék vagy e fölött van. A szolgáltatás értékéhez viszonyítva a legnagyobb borraivalót a fodrászok, manikűrösök, kozmetikusok kapják (9,8%), de alig marad el ettől az éttermi borraivaló átlagos mértéke (9,7%). Ha nem a borraivalónak a szolgál-

tatás árához viszonyított arányát vizsgáljuk, hanem nominális, forintban kifejezett értékét, akkor egészen más képet kapunk. Legtöbbet idegenvezetésért és szállodákban adnak borraavalóként.

A *házimunka* nem tartozik az állam által ellenőrzött munkaterületek közé, de összességében a gazdaság nem elhanyagolható részét teszi ki, amit a családtagok otthon fizetés nélkül végeznek. Ennek értékéről is megkérdeztük a válaszadókat, akik sok esetben teljesen bizonytalannak mutatkoztak e tekintetben. A bizonytalanság oka feltehetően az, hogy a legtöbb esetben fel sem merül, hogy ezek a munkák másokkal is elvégezethetők és kifizethetők lennének, annyira magától értetődőnek tűnik a háztartás valamely tagjához kötöttségük. Ennek megfelelően a legnagyobb bizonytalanság a minden háztartásban szükséges, és másokkal csak nagyon ritkán végeztetett tevékenységek értékelésekor mutatkozott. A megkérdezettek több, mint háromnegyede nem tudta megbecsülni, vajon mennyi pénzt takarít meg a háztartása egy hónapban azzal, hogy például maga végzi a mosást, de alig 30 százalékuk vállalkozott annak becslésére is, hogy az otthon megoldott gyermekfelügyeletnek mennyi lehet az értéke. A főzés, takarítás, varrás esetében is megkérdezettek több, mint hattizedére volt jellemző, hogy fogalma sincs arról, mennyit takaríthat meg háztartása e tevékenységek elvégzésével. A felsorolt tevékenységek közül a fodrászat, kozmetika bizonyult a legnagyobb mértékben olyanoknak, amelynek árával tisztában vannak a megkérdezettek, vagy legalábbis képesek azt megbecsülni (50%).

Azok véleménye alapján, akik vállalkoztak a becslésre, legnagyobb megtakarítás az otthoni főzéssel érhető el, aminek értékét átlagosan közel 20 ezer forintra tették. A második legnagyobb megtakarítási lehetőséget a takarítás jelenti. A takarítás elvégzésével átlagosan, saját becslésük alapján az érintett családok havi 13 ezer forintot takarítanak meg. A lakáskarbantartás munkáinak elvégzésével pedig csaknem 12 ezer forintot takarítanak meg. A minden háztartásban szükséges mosás otthoni elvégzésével körülbelül havi 9500 forintot lehet „nyerni”. A kölcsönös szolgáltatásnyújtás révén havonta átlag 8500 forinttal több maradhat a családi kasszában – bár ez a lehetőség nem feltétlenül elérhető mindenki számára, hiszen élő rokoni, baráti kapcsolatokat feltételez. Csak a családok egy részét érinti, de ők azzal, hogy maguk foglalkoznak iskolás gyerekeikkel, és nem hívnak hozzájuk magántanárt, korrepetitort, több mint 5 ezer forintot takarítanak meg a maguk számára. Ennél is többre kerülne a gyerekfelügyelet: amivel átlagosan 8 ezer forint takarítható meg havonta. Az otthoni hajvágás és szépitészet, vagyis a fodrász és a kozmetikus elhanyagolása a családi költségvetés kiadási oldalát csaknem 4 ezer forinttal csökkentheti. A szükséges varrás otthoni megoldásával pedig mintegy 3 és fél ezer forintot takarítanak meg a családok.

Az *ún. kalákában* történő építkezés széles körű rokoni és baráti összefogást jelent, amelyben a résztvevő felek többnyire ingyen, legfeljebb a segítség viszonzásában bízva végeznek egymás számára munkát. De nem csak házépítésre gondolunk, a lakásfelújítást is sokan rokoni-baráti segítséggel oldják meg.

A megkérdezettek 35 százalékával előfordult a megkérdezést megelőző évben, hogy segített rokonának, barátjának lakása felújításában vagy éppen építésében. A segítség értéke természetesen sok mindentől függhet, jelen kutatásban ezt két módon számszerűsítettük: a „baráti alapon” ledolgozott napok számával, valamint az elvégzett munka becsült értékével, forintban kifejezett piaci becsült árával. A kalákában töltött munka becsült ideje nyilvánvalóan függ a munka időigényességétől, illetve a munkát végző szabadidejétől. E két tényező eredményeként születhetett meg a közel kéthetes átlag: 12,7 nap. A kalákában építkezők, építkezésben, lakásfelújításban segédkezők túlnyomó többsége (86%) legfeljebb 30 napot segített rokonainak, barátainak. Ezen belül viszont 21 százalék csak egy-két napot és ugyanennyien dolgoznak 10 napnál is többet. Egy hónapnál hosszabb ideig – természetesen nem folyamatosan – 8 százalékuk segített. Az egymást kölcsönösen segítő ház- és lakásépítők, -felújítók hattizede vállalkozott arra, hogy megbecsülje, mennyit ért a segítsége. Az értékelések átlaga mintegy 82 ezer forint, ami a segítség csaknem kéthetes átlagos hosszát figyelembe véve nem tűnik irreálisnak – még akkor sem, ha az emberek hajlamosak lehetnek túlbecsülni saját munkájuk értékét. Az érintettek 11 százaléka gondolta, hogy munkája 100 ezer forintnál is többet ért.

A *befolyás érvényesítése* sem ritka a jövedelemszerzés céljára. A megkérdezettek négytizede (39%) hallott olyan esetről, amikor egyes cégeknél, szervezeteknél saját célokra használták a vállalat eszközeit. Ennél kevesebben említettek olyan alkalmat, amikor saját célra vásároltak a cégen, szervezeten keresztül valamilyen terméket (20%) vagy éppen szolgáltatást (18%). A megkérdezettek egynegyede pedig ismert olyan esetet a környezetében, amikor valaki beosztása, pozíciója révén ingyen vette igénybe mások munkaerőjét, például a ház körüli teendők elvégzésére, mindenféle ügyintézésre a magáncélú sofőri szolgálatra, 7 százalékuk egyéb szolgáltatásokra hivatkozott.

2.3. Az adórendszer lakossági megítélése

A rejtett gazdaság lakossági megítéléséhez hozzátartozik a legális gazdaság, és annak egyik fő szabályozó elemének, az adórendszernek a megítélése. Előjáróban felállíthatjuk azt az ésszerű összefüggést, hogy amennyiben a legális gazdaság szabályozásának értékelése rossz, akkor növekszik a hajlam az illegális gazdasági tevékenységek elfogadására. Az adórendszert a megkérdezettek többsége, héttizede nem tartja megfelelőnek. Ellenkező, azaz pozitív véleményt csak egytizedük nyilvánított. További 17 százalékuk nem tudta megítélni, 2 százalékuk pedig nem akarta elárulni a véleményét a hatályos adórendszerről.

Akik egyértelmű véleményt tudtak formálni a magyar adórendszerről, azokat megkértük arra is, hogy indokolják kedvező vagy kedvezőtlen véleményüket. A magyar adórendszert megfelelőnek tartó, kisebbség nagyobb része azzal indokolta vé-

leményét, hogy a jelenlegi rendszer igazságos, mivel a szegények kevesebbet, a gazdagok többet fizetnek. De csaknem ennyien voltak azok is (10%), akiknek a pozitív véleményét az alapozta meg, hogy nem adóznak, mert nyugdíjasok, minimálbért kapnak stb.

Akik szerint nem megfelelő a jelenlegi adórendszer, legnagyobbbrészt (45) azzal indokolták véleményüket, hogy túl magasak a jelenlegi adók – legalábbis a keresetekhez képest. Minden más választípust lényegesen kevesebben említettek. A sorban második helyen álló válasszal is már csak 14 százalékuk indokolta kedvezőtlen értékelésüket: szerintük azért rossz a magyar adórendszer, mert igazságtalan, a kisembert sújtja, míg a gazdagoknak kedvez. Egyéb válaszokat legfeljebb a megkérdezettek 4 százaléka említett. Az adórendszerrel való viszonylagos elégedetlenség ellenére a megkérdezettek háromnegyede egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy mindenkinek be kell tartani minden gazdasági előírást.

2.4. A rejtett gazdaság személyes megítélése

A válaszadók 74 százaléka elítéli a rejtett gazdaság egészét, vagy legalábbis egyes formáit. Az elvi állásfoglalásoknak némiképp ellentmond, hogy a megkérdezettek egynegyede részt venne a rejtett gazdaság valamely formájában, ha ennek semmilyen negatív következményét nem érezné, és „csak” kétharmaduk utasítja el egyértelműen ezt a lehetőséget.

Akik úgy vélték, hogy mindenkinek be kell tartani minden gazdasági előírást, sokféle módon indokolták véleményüket. Csupán három választípust említettek közülük több mint 10 százalékban. A legtöbben (12%) azt mondták, hogy azért kell a törvényeket mindenkinek betartaniuk, mert a törvények és szabályok mindenkire vonatkoznak, mindenki egyenlő előttük.

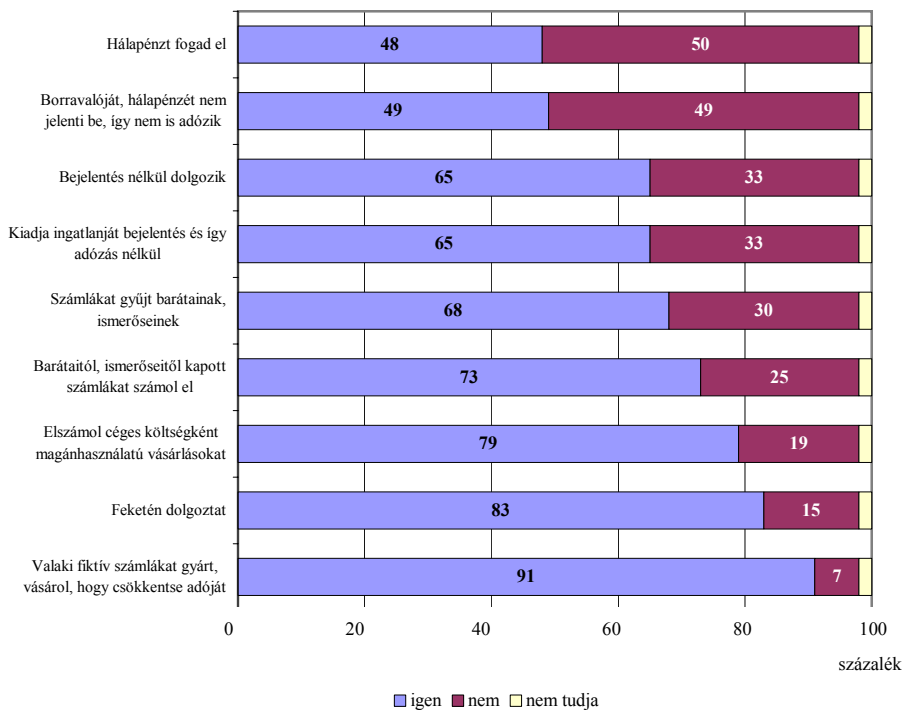
Csaknem ennyien voltak azok is (11%), akik egyszerűen a törvények törvényjellegét emelték ki, miszerint arra való, hogy betartsák őket. Voltak, akik ugyanezt a sajátosságot a másik oldalról, az individuum oldaláról ragadták meg, és a törvénytisztelettel magyarázták véleményüket. Ugyancsak a gazdasági törvények betartását szorgalmazók 11 százaléka indokolta véleményét azzal, hogy ha mindenki betartaná a törvényeket, akkor az jobb lenne a magyar gazdaságnak, társadalomnak, az egész országnak.

Akik szerint áthághatók a gazdasági előírások, ha ezzel nem okozunk kárt másoknak, véleményük indoklásaként legnagyobbbrészt csak megismételték az állítás első felét, miszerint ezzel nem okozunk kárt senkinek (34%). A megkérdezett lakosság 13 százaléka viszont a kényszerrel érvelt, úgy vélvén, hogy a jelenlegi törvények, az adórendszer rákényszeríti az embereket a törvénszegésre. Ennél valamivel konkrétan, végső soron hasonlóan indokolta véleményét az a 8 százaléknyi válaszoló, aki szerint, ha valakinek nincs más lehetősége, és nem okoz kárt másoknak, akkor

áthághatja a gazdasági előírásokat. A háztartásoknak ugyancsak 8 százaléka – az előző választípusokkal összhangban – állította, hogy a gyakorlatban így működik a rendszer, mindenki ezt csinálja. A válaszadók egy csekély hányada (2%) szerint bárki áthághatja a gazdasági szabályokat, ha előnye származik belőle és képes is rá. Közülük a legtöbben vagy azzal indokolták a válaszukat, hogy a megélhetés, a családfenntartás szükségletére hivatkoztak vagy arra, hogy ez így „szokás”.

A bemutatott véleményeknek megfelelően, arra a kérdésre, hogy áthághatja-e valaki és milyen esetben a gazdaságra vonatkozó törvényi előírásokat, a megkérdezettek többsége egyértelmű elutasítással válaszolt: 49 százalék szerint soha – további 1 százalékuk szerint „elvileg soha” választ adta. A második leggyakrabban említett választ már csak 7 százalék érzi a sajátjának, szerintük, ha „vészhelyzet” van, ha nincs más megoldás, akkor szegheti meg valaki a gazdasági törvényeket.

3. ábra. Ön szerint erkölcsileg elítélhető-e a következő tevékenységek?

A rejtett gazdaságban való részvétel különböző lehetőségeit felsorolva arra kértük a válaszadókat, hogy minden módról mondják meg, szerintük azok erkölcsileg elítélhetőek-e vagy sem. A bizonytalanok aránya alacsony (2%) volt, és szinte minden

esetben többen voltak azok, akik elítélték az adott tevékenységet, mint akik szerint az erkölcsileg nem ítélnélhető el. Ugyanakkor jelentős különbségek adódtak az egyes tevékenységek elítélésének, illetve elfogadásának mértékében. A sor egyik végén azok a tevékenységek vannak, amelyeket a társadalom szinte egyöntetűen elítél, míg a másik végén azok, amelyek erősen megosztják a megkérdezetteket.

A listán szereplő tevékenységek értékelésének összehasonlítása alapján úgy tűnik, hogy a lakosság egyrészt nagyobb mértékben ítéli el a vállalkozók, mint az alkalmazottak ügyeskedéseit, másrészt sokkal inkább elítéli azon illegális tevékenységeket, amelyek mögött nem áll valós teljesítmény, munka, mint amelyek mögött áll ilyen, és „csak” a dolgozók illegális adócsökkentésének módjai.

A megkérdezettek közül 80 százalék hasonlóan vélekedik a magánjellegű kiadások céges „elköltségeléséről” is, és nem sokkal esik jobb megítélés alá az ismerősöktől, barátoktól kapott számlák költségsökkentő célzatú felhasználása sem – ezt a megkérdezettek mintegy háromnegyede ítéli el. Az ábrát alulról felfelé tekintve látható, hogy mind a négy eddig felsorolt tevékenység a vállalkozói szférához kapcsolódik, hasznélvezői a vállalkozók.

A lakosság több, mint hattizede elítéli a következő három tevékenységet is, de ezekben az esetekben már legalább háromtizedük toleránsabb véleményen van: a barátok részére történő számlagyűjtést a lakosság valamivel több, mint kétharmada tartja erkölcsileg aggályosnak; a bejelentés – és így adózás nélküli – ingatlankiadást 66 százaléknyan tartják elítélhetőnek-elítélendőnek, de gyakorlatilag ugyanennyien (65%-nyian) vélekednek így a „fekete” munkavállalásról is.

A tényleges vagy vélt, illetve megszokáson alapuló plusz teljesítmények elismerésére szolgáló jövedelmek (hálapénz, borraivaló) eltitkolása még erősebben megosztja a lakosságot. Csak minden második (49%) megkérdezett ítéli el egyértelműen az ilyen jellegű tevékenységet, de ugyanennyien vannak azok is, akik megengedhetőnek tartják (49%). Önmagában a hálapénz elfogadását még kevesebben tartják elítélhetőnek (48%), és ebben az esetben már kicsivel többen vannak azok, akik elfogadhatónak gondolják (50%) (igaz, a különbség a statisztikai hibahatár alatt van).

Az ún. *szívességi kapcsolatrendszer* szerepét Magyarországon általában a közepesnél jelentősebbnek ítélik a megkérdezettek. 22 százalékuk szerint nagyon fontosak, és további 21 százalékuk szerint is meglehetősen fontosak az informális kapcsolatok. Közepes fontosságot 32 százalékuk tulajdonít nekik, míg ennél kevésbé, vagy egyáltalán nem fontosnak csak 7, illetve 6 százalékuk tartja az ilyen kapcsolatokat. (11 százalék pedig bizonytalan, 1 százalék nem válaszol. A szokásos 5-fokú skálán az értékelések átlaga 3,5 – ami a közepesnél erősebb, de nem kizárólagos jelentőségre utal.)

Az informális kapcsolatrendszer jelentőségéről kialakított lakossági véleményeket az is alátámasztja, hogy a megkérdezettek jelentős része szerint mind az adózással, mind a rendőrséggel kapcsolatos enyhébb ügyek elintézhettek ismeretségek révén.

A kapcsolati tőke egyes formáinak jelenléte, aránya a magyar gazdaságban?
(érdemi válaszok átlaga)

A kapcsolati tőke formái	Jelenség mértéke, aránya (átlag)	Nem tudja	Nem válaszol
	százalék		
„Csak baráti” szívességeként végzett jelentéktlenebb segítségek aránya	35,8	36	1
Már erkölcsileg is kifogásolható ún. korrupciós (kor- rupció közeli) esetek	44,9	36	1
Kölcsönös segítségért végzett információs szolgáltatá- sok	40,5	51	2
Anyagi haszon céljából nyújtott felvilágosítások	41,6	50	1

A válaszadók mintegy fele (48%) szerint személyes kapcsolatok révén elintézhető, hogy ne kelljen megfizetni egy APEH-határozattal kirótt bírságot. Kisebbségben vannak azok, akik feltétel nélkül bíznak abban, hogy nem lehet ismerősök révén kibújni az APEH-határozatok alól: 37 százaléuk gondolja ezt. Meglehetősen magas, 14 százalékos a bizonytalanok aránya is. Az APEH-határozatokhoz képest – a megkérdezettek szerint – könnyebb kibújni a (rendőrségi) szabálysértési intézkedések alól. (Fontos hangsúlyozni, hogy a kérdés nem bűncselekményekre, hanem szabálysértésekre vonatkozott.) A megkérdezettek kétharmada gondolja, hogy személyes ismeretségek révén befolyásolható egy szabálysértési ügy kimenetele, míg ellenkező véleményen csak 24 százaléknyan vannak. A megkérdezettek egytizede nem tudott egyértelmű választ adni a kérdésre.

A lakossági véleményeken alapuló becslések szerint a korrupciónak jelentősebb szerepe van Magyarországon, mint a „baráti szívességeként” is értelmezhető kisebb segítségeknek. Az utóbbiak arányát körülbelül 36 százalékosnak becsülték a megkérdezettek, míg az a korrupciós, korrupció közeli esetekét 45 százaléknak. (Igaz, mindkét esetben csak a megkérdezettek hattizede vállalkozott a válaszadásra.)

A kölcsönös segítségért végzett információs szolgáltatások mértékének becslésére már csak a megkérdezettek kevesebb, mint fele vállalkozott: értékeléseik átlaga 40,5 százalék. Nagyon hasonlóan alakult az anyagi haszon céljából nyújtott felvilágosítások mértékére vonatkozó lakossági becslés is: 41,6 százalék. Ez esetben is csak megkérdezettek alig fele vállalkozott az értékelésre.

*

A rejtett gazdaság változó mértékben nyer teret a világ országaiban. Általánosságban elmondható, hogy azokban az országokban alacsonyabb, ahol a társadalmi-politikai rend stabil, nincsenek súlyos szociális problémák. Ott, ahol a törvények be-

tartathatók, a vállalkozások és a munkavállalók adó- és bürokratikus terhei elviselhetőek, és a rejtett gazdaság, a politika és a közigazgatás szereplői között nincs összefonódás. Minden intézkedés, amely a fentiek valamelyikét segíti, felhasználható a rejtett gazdaság elleni harcban.

Hazai viszonylatban a szürke, fekete gazdaság kifehéritésének kényszere napjaink megkerülhetetlen problémája és feladata. Megoldására az utóbbi időben számos intézkedés született, változó eredménnyel. Nemzetközi tapasztalatok alapján az adó- és járulékbeszédési-rendszer szervezetének megerősítését, a szankciók jelentős mértékű szigorítását és a korrupció elleni harc hatékonyságának javítását emelnénk ki első helyen a rejtett gazdaság legalább részbeni lefékezésére. Ezzel párhuzamosan a lehetőségek mérlegelésével csökkenteni szükséges az adókat és a járulékokat, valamint a cégeket sújtó adminisztrációs terheket.

Summary

Based on two representative surveys of the ECOSTAT Government Institute for Strategic Research of Economy and Society the author offers an outlook about the situation of informal economy in Hungary in the last 10 years. The surveys approached the subject in two ways. At first researches were made among households monitoring their opinion on appearances, forms, methods and spreading of hidden economy. Then executives were surveyed. The author reviews the results of this latter representative research.